

RDZA (81) *sb f*

rdza (79), **rzda** (1), **rdza** (1); *rzda Murm; rzdza CzahTr.*

a jasne.

sg N rdza (60). ◇ G rdze (8). ◇ A rdzę (4). ◇ I rdzą (7). ◇ pl A rdze (2).

Sł stp: rdza, Cn: rdza, Linde XVI (cztery z niżej notowanych przykładów) – XVIII w: rdza.

1. *Warstwa pokrywających powierzchnię metali produktów ich rozkładu, powstałych pod wpływem warunków zewnętrznych; aerugo BartBydg, PolAnt, Mącz, Calep; rubigo Murm, Mącz, Modrz (58) : Murm 124; Złoty miedzy inżemi krużczy iefth na droższy/ na trwałszy/ á zawżze iałnieie, rdza go w żadnym kęsie nieumnieyży FalZioł III 34b; Arma squallent situ et rubigine, Zbroyá pośmiedziá/ záplugáwiá fie rdzą. Mącz 411b, 359b; Nie lituy vtrácić pienedzy dla brátá y przyiácielá/ ták iżbyś ftąd żadnego pożytku nie miał/ á nie kryi ich pod kámién ábyć fię od rdze nie popłowáły. BudBib Eccli 29/13; ModrzBaz 64; CzechEp 50; Miecz/ gdy iá [słoniq] wyfmáruiefz/ wolniéy w pożwy wchodzi/ Rdzę gubi/ bá y pożwóm by namniéy nieżkodzi. WyprPl C2; WujNT Iac 5/3; Miecz z wielkimi táłzkami pułhak z drugi ftrony. Ták záwżze bez krzemieniá w poły rzdzą nábity/ Ták pewny iáko y Pan íam też známienity. CzahTr L3.*

Przysłowie bibl. [Matth 6/19-20]: Nie íkárbcie íobie íkárbow ná ziemi/ gdzie mol y rdzá kázi/ y gdzie złodzieie wykopywáią y krádną. BibRadz Matth 6/19; Otworzcie ony íkárby kroleśtwá wiecznego/ Co ich mol rdzá nie płuie/ á nigdy nic złego/ Nie może im záłzkodzić RejPos C4v, 146v, 246, 312, 312v, 326; [człowiek roztropny] Wípomniawży iż mu thám Pan wieczne íkárby obieczá y nágotowá/ kthorych áni mol áni rdzá nie gryzie [...] nic mu to nie ítráłzno iż to vczyni czo záwždy vczynić powinien. RejZwierc 168v, 48v, 67, 122v, 133; SkarŻyw 101; Byli tu [święci] iáko nie będąc/ o on fię żywot pracuiąc [...]. Kędy áni mol, áni rdzá/ áni theż iuż żadna nędzá/ nie będzie tám ArtKanc O14v, L2v; WujNT Matth 6/19, 20. [Ogólem 17 r.]

W połączeniach szeregowych (2): do tákiego vzywánia [tj. leczenia chorób wenerycznych]/ nie wżyítkich wód íieplicznych záłécác możemy poniewáž bywáią dofyć rózné/ tedy wapienné/ wktórych gips/ ołowna przyfádá/ rdzá/ álbo żelazna íftotá/ zgołá ich zániechác Oczko 23; Dni tego czáfu krotkie íá y złe/ pełne boleści y včíku: gdzie [...] ná máiętnóść ludzká/ ták rozliczny nieprzyiáciel/ y ízkodzcá/ rdzá/ mol/ y złodziey LatHar 601.

Frazy: bibl. »rdza (po)gryzie (a. zgryźć może)« (8): A Pan ná cię wołá/ áby pokládnicá twoiá á íkárby thwoy był w íercu á w myśli twoiey w onym íkárby niebiełkim/ gdziec go iuż áni rdzá áni mol zgryśc áni znířzczyć nie może RejPos 264, 146v; Ale thy íkárby czo od fortuny przypadáią/ y rdzá ie ínádnie pogryzie/ y w niwecz fie obrácáią RejZwierc 133, 48v, 67, 122v, 133, 168v.

»rdza zje (a. pojadła), może pożrzc« (3:1): kroleśtwo Páńłkie á moc y dobrodzyeyftwá iego niewidome íá/ ále íá pewnieířze niż widome/ á niżliby iuż w íkrzyni pewney leżáły: gdiż thy doczełne íkárby może mol y rdzá pożrzc y popłowác. RejPos 326; Inne íielełne doftátki/ z czáfem giná/ ízáty fię wycieráią/ domy vpadáią/ y złoto rdzá z zie SkarŻyw 130; KochPieś 26; PowodPr 69.

Szeregi: bibl. »(ani) mol i (a, ani) rdza« = aerugo et tineia PolAnt, Vulg (17): cf Przysłowie. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

»proch i rdza« (1): W pokoy widły fię świecą y ryne lemieże A ná zbroiách gđzi[e]ś we ćmie proch y rdzá fię lęże *RybGęśli* B2.

Przen: *Zło* (5) : potrzebá tego vkázuye/ áby rodzicy zmłodu one [dzieci] karáli/ od tey rdze/ to yeft złości *GliczKsiąż* F6; [Ale widzę iż fię niektórych z ciężkością puścić może tá łtára rdzá. *StefanOdpór* C4v].

rdza czego (2): Ty wiełz czego potrzebá ku dołkonáości moiey/ á iáko wielce potrzebny ieft łmutek ku oczýścieniu rdze grzechow. *LatHar* 593; *SzarzRyt* B3.

W porównaniu (1): dzyeci [...] zuchwáltwem y rołpułtą/ nye inaczey by rdzá yáką zápłowáne y zákázone łą *GliczKsiąż* F6. [Może też znac. 2.]

Szereg: »rdza ani żuželica« (1): A thu łobie możelz pomyłlic iákie łą iáłne á przeżroczyłte łprawy á połtepkí Pána tego [...] / nie naydziełz tám rdze áni żuželice/ tho ieft fáłłzu áni omylenia żadnego *RejAp* [14]v.

a. *Czerwonobrunatna warstwa, powstająca na żelazie i stali pod wpływem korozji; ferrugo Mącz, Calep, Cn; rubigo Cn* (13) : *PatKaz III* 127; *Erugo* – *aerugo*, *d(icitu)r vitium rodens ferrum aut segetes*, *rubigo nascens ex pluvia*, rdza *BartBydg* 52; *Ludzki żywot* ieft iako żelazo, iełthli fie im czo działá ogłodze fie, iełthli próżno leży rdza ie kazi. *BielŻyw* 126; A Iop zálię zá czáfu vćiśnienia łwego/ Też powieđał/ mułzą być [*niebiosá*] z żelázá twárdego. A kiedy pożrzyłz wzgorę/ áno włzędy czyłto/ Nie znác ni rdze ni miedzi/ włzędy przezroczyłto. *RejWiz* 147; *Mącz* 4d, 125a, 359b; *Calep* 415a.

Fraza: »rdza zje« (1): Żelázo nalepłze ták przypráwuia/ zákopa bláchy żelázne w ziemię/ á thám co łłábe żelázo rdzá zie/ iedno drzeń żelázny zołtanie/ z ktorego czyniá zbroię *BielKron* 280v.

Wyrażenie: »rdza żelazna, z żelaza« (2:2): *FalZioł* V 77v; A iełli bes they przyczyny powieki łwierzbia/ zetrzy miáłko rdzę z żelázá/ połypuyże ie *SienLek* 68v; Rdzę żelázna z łoiem ćielęcym zmiełzay/ á ná páznogćie przykłáday. *SienLek* 136, 111v.

b. *Seledynowozielona warstwa (zasadowy węglan lub zasadowy siarczan miedzi), powstająca na miedzi pod wpływem korozji; patyna, śniedz, grynszpan; aerugo Mącz, Calep, Cn; rubigo Mącz; aeruca Cn* (6) : *AErugo*, *Rdzá ná miedzi/ álbo ná kuprze. ná łpiži/ átá zielona yeft.* *Mącz* 4d, 359b [2 r.]; *Calep* 36a.

Wyrażenie: »rdza z miedzi, [miedziana]« (2): grinfzpan ktory ieft rdza z miedzi/ z miodem z oliwą á z wołkiem zmiełzany [...] rany łmrodliwe goij *FalZioł* III 40b; *SienLek* Yyy; [*SienHerb* 265b (*Linde*); *Grynłzpan/ álbo rdzá miedziana/ ma moc tákże łćiągáiącą/ zágrzewáiącą* *UrzędowHerb* 401b (*Linde*)].

2. *bot. Pucciniomycetes; rdze, klasa mikroskopowych pasożytniczych grzybów z podgromady podstawczaków (Basidiomycotina) powodujących niszczenie upraw* (18) : *HistJóz* B, B2; *Robigo vel rubigo, ros noxius seu morbus segetum, etc.*, rdza *BartBydg* 133; *LubPs* bb3; [*faraon opowiada sen*]; *Siedm kłofow wyrałtáło z iednego zdzbłá/ pełnych y bárzo pięknych: á druga siedm takież z dzbłá iednego ćienkich zaráżonych rdzą/ y zwiędłych* *Leop Gen* 41/23; *Robigo, Rdzá ná życie/ to yeft/ łnieć czerw żytna skázá żytna gdy ziołá álbo łłoma czerwienie [!].* *Mącz* 357a, 508d; *Zboże twoie rdzá zaráži/ robáctwo ie złe pokáži/ niepogody y powodzi/ tákći Pan Bog grzełznym łzkodzi.* *ArtKanc* M5; *Calep* 926a, 930a; *JanNKar* A3v. [Cf **1.a.** *BartBydg* 52.]

W *połączeniach szeregowych (bibl.)* (4): Przepuści ná cię Pan fuchoty/ zimnicę/ gorąckę/ fuźą/ miecz/ wiatry źzkodliwe/ rdze/ á będzie cię tak trapił aż zginieź. *BibRadz Deut* 28/22; IOel Prorok [...]. Piśał kfięgi ze trzemi rozdzyały/ vpominaiąc narody Izraelfkie [...]/ á mowiac iz walfę zyemię ziedzą Kobyłki/ Chrzafczę/ mole/ rdzáf/ y ina nędzáf. *BielKron* 92v; Iefliby też głod był w ziemi/ ábo powietrze/ ábo fuźa/ ábo rdzáf/ ábo fzaráfnczę/ ábo chrzafczę *BudBib* 2.Par 6/28, 3.Reg 8/37.

Fraza: »rdza zjadłá« (1): Wifýtki rodne owoce márna rdzáf im [*Egipcjanom*] zyáfłá *LubPs* S.

Zestawienie: »rdza żytná« [*szyk* 1:1] (2): Rubigalia, Festi dies olim amoliendae rubiginis instituti, Rdze żytnę/ to yełt śmieci oddaláyące. *Mącz* 359b, 27b.

[*Szereg*: »rdza albo ruda«: Też się czałem przydawa/ iz czałfu gorącego gdy fłonce świeci fpada ná nie [*winną latorośł*] zwierzchu defzcz drobny gorący bárzo á iádowity/ ktory Włofzy Melumen á v nas rdzáf álbo rudáf zowáf. *Cresc* 1571 327 (*Linde*).]

3. *Zestawienie w funkcji terminu bartnicznego*: »rdza miodowa, [*pczelna*]« = *pokarm białkowy larw pszczelich (i dorosłych owadów w zimie), składający się z pyłku kwiatowego nagromadzonego i zakonserwowanego w komórkach plastra; pierzga, perha* (1) : á tak kto ma páznogcie złé/ [...] rdzę miodowáf z łoim koźim zmieszawfzy przyłóź. *SienLek* 136; [*SienHerb* E2#c, L2c#].

4. [*Zestawienie w funkcji nazwy związku chemicznego*: »złota rdza« = *czteroboran sodu, minerał używany jako klej złotniczy, a także w lecznictwie; boraks [szyk zmienny]: CO dziś Boráfem zowáf/ ftárzy złotáf rdzáf zwáfli/ Ktorey dwoy rodzaj był/ ieden lámorodny/ á drugi dźiáfłány* *SienHerb* 593a (*Linde*), E4#, Mv#.]

5. *zool. Galleria mellonella L. a. Acarapis woodi Rennie; barciak większy (mały motyl z rodziny omacnicowatych (Pyralidae), którego larwy żywią się woskiem i resztkami organicznymi w komórkach plastrów pszczelich i pozostawiają na nich brunatne odchody (brudy woskowe), motylca) a. świdraczek pszczeli (roztoc z rodziny Tarsonemidae, pasożyt wywołujący chorobę roztocową pszczół, rozwijający się i żyjący w tchawkach tych owadów)* (1) : Acarus, Rdzáf. Pleśń/ álbo Brudy wofkowe. *Mącz* 1d.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (3) : Rubigo. Roft. Rdza. *Mymer*¹ 6v, 14v; *MurzOrt* Bv.

Synonimy: 1. **b.** *grynszpan*; 2. »czerw żytná«, »skaza żytná«, śnieć; 3. *piezga*; 4. *boraks*, »żabi mak«.

Cf RDZAWICA